

Engler Ágnes:
Kisgyermekes nők a felső-
oktatásban.
Gondolat, Budapest, 2011

Anyák a felsőoktatásban – kisgyermekes nők felsőfokú tanulmányai

Annak ellenére, hogy az élethosszig tartó tanulás fogalma az utóbbi évtizedben kiemelkedő szerepet kapott a hazai és az európai uniós diskurzusokban, nemzetközi összehasonlításban a magyar munkavállalói életkorban lévők továbbképzési hajlandósága nem túlságosan magas. Igaz azonban, hogy ezen belül – más országokhoz hasonlóan – a felsőfokú végzettséggel rendelkezők részvételi arányai sokkal kedvezőbbek, mint a náluk alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezőké. Ehhez járul továbbá az a tény, hogy a felsőfokú képzésekben egyre több nő vesz részt, akik bizonyos képzési területeken, illetve a részidős képzési formákban még magasabb arányt képviselnek, s a nők diploma megszerzése utáni tanulási hajlandósága is magas. Egy, a 2007-ben felsőfokon végzett fiatalok további életútját vizsgáló országos adatfelvétel eredményei azt mutatják, hogy bár a diploma utáni továbbképzés esélyét növeli, ha a végzett nő, a már meglévő gyermek azonban hátrányosan befolyásolja a további képzések megkezdésének esélyeit.

A tömegessé váló felsőoktatásban részt vevő hallgatók sajátos és nem túlságosan népes csoportját alkotják tehát azok a fiatal nők, akik kisgyermekes szülőként folytatnak felsőfokú tanulmányokat, vagy egy már meglévő diploma birtokában, vagy érettségizettként. Engler Ágnes könyve e hallgatói csoport felsőoktatásban való részvételi motivációinak, továbbtanulási elképzeléseinek és tanulási befektetéseinek, valamint hozadékainak bemutatását tűzte ki célul. A felsőoktatás expanziója az ő lehetőségeiket is kitágította, amihez hozzájárult az az egyáltalán nem mellékes körülmény is, hogy a tanulmányaikat 2002 és 2006 között megkezdők a tandíjmentesség révén jelentős anyagi segítséget is kaphattak a diplomaszerezéshez. Bár ez a fajta anyagi könnyebbség nyilvánvalóan nem mellékes, s – amint a könyv néhány

adatsora is mutatja – valóban sokakra hatott ösztönzőleg, ugyanakkor korántsem tekinthető egyedüli tényezőnek akkor, amikor a kisgyermekes nők továbbtanulásról hozott döntését meghatározó tényezőkről beszélünk. A felsőfokon való továbbtanulás az anyagi terheken túlmenően számos egyéb dimenzióban jelent többletterhet a tanulásra vállalkozó nő/anya/feleség és családjaik számára. A rendszerváltást követően kialakult munkaerő-piaci helyzetben, illetve nem kis részben a kétkeresős családmodellből adódó kényszerűség miatt azonban az érintett nők és családjaik számára különösen fontos, hogy a szándékolt inaktivitás éveit után a fiatal édesanyák is mind nagyobb arányban és mind nagyobb eséllyel térjenek vissza a munkaerőpiacra, annak ellenére, hogy a szülési szabadságról visszatérők foglalkoztatási nehézségei köztudomásúak. Az egyéni szempontokon túl társadalompolitikai szempontból is fontos, amikor a kisgyermekes nők (felső)oktatásban való részvételét és annak potenciális hozamait vizsgáljuk.

A könyv egy regionális kutatás eredményein keresztül mutatja be a kisgyermekes nők felsőoktatásban való továbbtanulását meghatározó tényezőket, illetve a várható hozamok alakulását. Ehhez a szerző a modell felállításakor részletesen számba veszi a felsőoktatási részvétel egyéni és közösségi költségeit, valamint egyéni és közösségi hozadékait. Mind a költségek, mind pedig a hozamok vizsgálata során egyaránt koncentrálnak a pénzben kifejezhető és a pénzben ki nem fejezhető tételekre, ugyanakkor szándékoltan hozamokat, és nem közgazdasági értelemben vett megtérülést vizsgál. A felsőfokú tanulmányokból eredő hozamokat három fő dimenzióban tekinti át: a munkaerő-piaci integráció, a szociális beágyazódás, illetve az intellektuális beágyazódás hozamterületein. Mindhárom dimenzióban a hazai és nemzetközi szakirodalmi áttekintés segítségével részletesen feltérképezi a potenciális előnyöket, s felvázolja a tanulásba történő beruházás eredményeképpen megjelenő hozamok különböző típusait. Az elméleti felvezetés igen sokoldalú és árnyalt, a felsőoktatás-kutatási és oktatásszociológiai dimenziók mellett megjelennek többek között a közgazdasági elméleti és munkaerő-piaci dimenziók, illetve a társadalmi nemek problémakörével foglalkozó kutatások eredményei is. Mindez szükségszerű, hiszen a vizsgált kérdéskör igen összetett, egyaránt érint oktatásszociológiai, családszociológiai, demográfiai, munkaszociológiai és szociálpolitikai összefüggéseket. Az elméleti, szakirodalmi összefoglaló a számos dimenzió részletes bemutatásával kiváló felvezetésül szolgál azon hipotézisek számára, amelyeket a szerző saját kutatási eredményei alapján igyekszik alátámasztani.

E kutatás részletes eredményeit a könyv második részében találjuk, ahol a már megismert főbb dimenziók mentén történik az adatok elemzése. Az elvégzett empirikus kutatás két egymásra épülő szakaszban történt: a tanulmányok elején, 2006-ban, illetve a tanulmányok befejezése után, 2009-ben. A kutatás célja az volt, hogy feltárja az érintett hallgatók továbbtanulási motivációit, illetve megvizsgálja a tanulmányok megtérülését. A kutatás második fázisa tehát egyfajta pályakövetési vizsgálatnak is tekinthető, ami nemcsak tudományos eredményként fontos, hanem reflexiókkal is szolgálhat a felsőoktatás számára, s elősegítheti az atipikus hallgatói csoportok felsőoktatásba való bevonásának körülményekintő tervezését, a speciális szükségletekre való reagálást. A modern felsőoktatásban egyre nagyobb arányban vesznek részt olyan hallgatói csoportok, amelyek nem a korábban

megszokott keretek között, nem a régebben tipikusnak számító tanulmányi úton próbálnak meg (újabb) végzettséget szerezni.

A könyvben megmutatkoznak a már diplomával rendelkezők, s ily módon maguk elé egy újabb diploma megszerzését célul kitűzők, s a diplomával eddig még nem rendelkezők közötti eltérések. Ez egyaránt tetten érhető a motivációikban, a környezetük, ezen belül a szűkebb és tágabb család, illetve a barátok hozzáállásában, a tanulással/önképzéssel kapcsolatos belső készítés, az ismeretszerzési igény, továbbá a munkaerő-piaci elhelyezkedéssel kapcsolatos elvárásaik terén. Szociológiai szempontból különösen érdekes az a vizsgálati eredmény, amelyik azt mutatja, hogy még ebben az életkorban is meghatározó a származási család hatása, s ráadásul az alacsonyabb iskolázottságú szülőkkel és társakkal, illetve megelőző felsőoktatási tapasztalattal nem rendelkező hallgatók esetében gyakrabban jellemző az őket kezdetben támogató, később magukra hagyó magatartás, mint a mindvégig kitartó, segítő támogatás. Tehát, bár a diploma megszerzése mindenképpen pozitív végeredmény esetükben, s az érintettek számára egyfajta mobilitási lehetőséget is jelent, ugyanakkor mindenképpen többletáldozattal jár azokéhoz képest, akik már korábban is folytattak felsőfokú tanulmányokat.

Összességében a kisgyermekes nők felsőfokú továbbtanulásának elsődleges munkaerő-piaci hozadéka ebben a kutatásban egyértelműen pozitívnak látszik, hiszen a munkába állás csaknem teljes egészében megvalósult. Érdekes eredménye azonban a kutatásnak, hogy ebben a tekintetben, illetve a megtérülés mértékében a tanulmányok megkezdésekor már diplomával rendelkezők, illetve a nem diplomások közötti különbségek kevésbé markánsak, ami tulajdonképpen örvendetes, hiszen arra utal, hogy a származási háttér szerepe csökken, ugyanakkor a munkaerő-piaci sikeresség tulajdonképpen a tanulmányi sikerességgel sem hozható közvetlen összefüggésbe. Összefüggés mutatható ki azonban a tanulási motiváció és a munkaerő-piaci sikeresség között, ami mindenképpen fontos eredménynek tekinthető, részben azért, mert a tanulás irányában való általános elkötelezettség az élethosszig tartó tanulás szempontjából is fontos, másrészt a nők a családban, gyermeknevelésben betöltött szerepkörénél fogva, ami a generációs transzferek áramlása szempontjából kiemelkedő jelentőségű.

A vizsgálat egy régió két nagy felsőoktatási intézményére, s ennél fogva alapvetően két megye érintett hallgatói populációjára terjedt ki, de jó alapot ad arra, hogy a kutatás megismételhető, illetve kiterjeszhető legyen egyrészt térben – más régiók felsőoktatási intézményeire –, másrészt pedig a vizsgált populáció összetételét és más tanulási formákat illetően. Ezt a szerző is egy lehetséges továbblépésnek tartja, s könyvében maga is javaslatot tesz a kutatás időbeli, vertikális, illetve horizontális kiterjesztésére. Egy további kutatás a nagyobb mintára kiterjedő országos adatokon túlmenően a regionális eltéréseket is segítene feltárni, hiszen a most vizsgált két felsőoktatási intézmény és a mintába került hallgatók túlnyomó többsége munkaerő-piaci szempontból hátrányos helyzetű régióban található. Ugyancsak értékes adalékokkal szolgálhatna a formális, iskolarendszeren belüli oktatási formák közül más képzési típusok és más típusú képzőintézmények bevonása, valamint a nem iskolarendszerű képzési, önképzési formák rendszerének feltérképezése. Mindezek

azonban már egy vagy több újabb kutatás témái lehetnek, amelyekhez remélhetőleg e kötet is sok inspirációt ad az érdeklődők számára.

A kötet jelenlegi eredményei minden kérdésre tehát nem tudnak válaszolni, de felhívják a figyelmet arra a komplexitásra, amellyel egy-egy társadalompolitikai probléma, illetve annak megoldási lehetőségei kapcsán szembesülni kell. Nyilvánvalóan a legtöbb társadalomkutató egyetért abban, hogy a kedvezőtlen demográfiai folyamatok, a nők gyermekvállalási életkorának a kitolódása és mindezzel együtt a kisgyermekes nők munkaerő-piaci szerepvállalásának, reintegrációjának nehézségei napjaink égető problémájának tekinthetők. A könyv alapján azonban az is egyértelmű, hogy a megoldásra nincs általánosan érvényes recept, ahhoz érdemes többféle eszköz együttes jelenlétét biztosítani, hogy ki-ki a maga igényei, lehetőségei, és élethelyzete mentén legyen képes a számára legjobbat megtalálni.

Szemerszki Marianna